

Sacrum w literaturach słowiańskich, red. Jan Gotfryd, Piotr Nowaczyński, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1997, s. 456.

Książka *Sacrum w literaturach słowiańskich*, która ukazała się nakładem Redakcji Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego jest rezultatem ogólnopolskiego sympozjum naukowego zorganizowanego w 1988 r. przez Międzywydziałowy Zakład Badań nad Literaturą Religijną przy współpracy z Międzywydziałowym Zakładem Badań nad Kulturą Bizantyjsko-Słowiańską. Tom stanowi dowód historyczno-literackich zainteresowań tematyką religijną, zawiera cykl artykułów dotyczących przeglądu i oceny problematyki sakralnej w twórczości literackiej narodów słowiańskich, w czasie ich tysiącletniej historii.

Pierwszy artykuł J. Świdzińskiego *Tradycje piśmiennictwa religijnego w Polsce i na Rusi Kijowskiej* traktuje o początkach religijnych tekstów pisanych. Warto zwrócić uwagę na fakt, że pierwsze utwory piśmiennicze były nierozzerwalnie związane z religią, służyły celom obrzędowym, liturgicznym. To Biblia stała się pierwszym słowem pisanim i czytanim przez Słowian, tym bardziej, że została napisana w języku dla nich zrozumiałym. Cyryl i Metody tworząc język słowiański nadali Biblii nową szatę graficzną i – według Świdzińskiego – tym samym język ten został nobilitowany, dołączył do języków sakralnych (por. s. 40).

Jak podkreśla J. Kolbuszewski w artykule *Święci Cyryl i Metody w literaturze słowackiej do 1885 roku*, kult świętych pierwszych apostołów na Słowacji i kult cyrylo-metodejskich tradycji w literaturze i kulturze jest ściśle związany z historią formowania się pojęcia słowackiej tożsamości narodowej, kulturowej autonomności.

Niezależnie od tendencyjności współczesnych utworów literackich, noszących polityczne piętno, pisarze słowiańscy podkreślali znaczenie aktu przyjęcia chrztu,

który miał nieocenione konsekwencje historyczne i polityczne. Kraje słowiańskie weszły w bogaty krąg tradycji i kultury chrześcijańskiej (wschodniej i zachodniej), chociaż niestety nie zawsze postrzeganej jako kultura uniwersalna, o czym pisze Z. Niedziela w szkicu *Powieściowe rekonstrukcje chrystianizacji narodów słowiańskich*.

Jak słusznie zauważyła U. Wójcicka w pracy *Między dobrem a złem, czyli staroruskie poszukiwania ideału świętości*, w kulturze i literaturze rosyjskiej istnieje głęboko zakorzeniony model świętości – wzorzec osobowy „świętych starców”, „cierpiętników” i „świadomych szaleńców bożych”, których pierwowzory mieszczą się w średniowiecznym kanonie radykalnego rozróżnienia dobra i zła (por. s. 62). Autorka zaznacza, iż przekonanie o antynomicznej rzeczywistości miało wpływ na wartościowanie i charakterystykę staroruskich świętych bohaterów, których ideał przetrwał w niezminionej formie do czasów współczesnych.

R. Łużny wskazuje na oddziaływanie religijnego piśmiennictwa staroruskiego na literaturę współczesną – twórczość W. Iwanowa, w artykule *Świat chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu w Wiačesława Iwanowa „Opowieści o carewiczcu Światomirze”*. Autor po szczegółowej analizie utworu podkreśla stylizację na wiersz duchowny, legendę hagiograficzną, latopis, odnajduje odwołania do średniowiecznych ideałów rycerza-władcy, ascety-pustelnika, do wschodniej staroruskiej tradycji religijnej oraz do zachodniego katolicyzmu. Łużny akcentuje fakt połączenia, dzięki tematyce sakralnej, chrześcijańskiego Wschodu z Zachodem.

Artykuł L. Kapały *Religia i herezja w dylogii Pawła Mielnikowa-Pieczerskiego* dotyczy twórczości religijnej, która zajmuje się badaniem środowisk: prawosławnych, staroobrzędowców i heretyków (sekty chłystów), by na tej podstawie odnieść się do korzeni ludowych, a przede wszystkim rosyjskiej świadomości narodowej (por. s. 174). Autorka uważa, że właśnie w religii Mielnikow upatrywał źródło niezmiennej tradycji, genotypu kulturowego, mentalności narodowej.

Kolejnym artykułem dotyczącym piśmiennictwa staroruskiego są *Opisy nabożeństw w najstarszej kronice ruskiej – „Powieści minionych lat”*, F. Sielickiego. Badacz na podstawie analizy opisów nabożeństw prawosławnych na Rusi charakteryzuje ceremoniał i praktyki religijne stwierdzając, że początkowo były one uprawiane przez wyższe warstwy społeczne, by w ciągu następnych stuleci zawiądnąć życiem prostego ludu rosyjskiego.

Rosyjska twórczość ludowa zawiera wiele wątków religijnych, a, jak podkreśla E. Małek w rozprawie *Motywy maryjne w folklorze rosyjskim*, jedno z centralnych miejsc zajmuje postać Matki Boskiej. Bogurodzica łączy dwa światy: ziemski i irracjonalny, jest ideałem matki, kobiety, opiekunki, jest bliska twórcom ludowym, stąd tak często wykorzystują oni motywy maryjne.

Motywy religijne w nowelistyce Mikołaja S. Leskowa to tytuł artykułu F. Listwana, który przedstawia inspiracje biblijne pisarza, obrazuje nasycenie nimi tekstów literackich. Ewidentne wykorzystanie postaci, symboli, gatunków i stylistyki biblijnej

pozwała jednoznacznie łączyć Leskowa i jego twórczość ze sferą *sacrum* (por. s. 158).

Podobna w ocenie twórczości przedstawionych poetów jest publikacja K. Prusa *Sacrum w liryce szkoły Tiutczewa. Fiodor Tiutczew, Paweł Wiaziemski*, w której autor dokonał analizy poezji Tiutczewa i Wiaziemskiego, ukierunkowanej na problematykę metafizyczną, ocenę światopoglądu. Prus akcentuje fakt, że postawa kontemplacji, akceptacja wartości ponadczasowych pomaga w określeniu *sacrum* w twórczości poetów.

Inny wyróżnik religijności utworu literackiego przedstawia A. Woźniak w artykule „*Tańczący demon*”, czyli *niektóre aspekty sacrum w twórczości A. Riemizowa*, określając spektrum zagadnienia, rozumianego jako sfera związana ze świętością, z mitycznym obrazem religii (por. s. 248). Autorka charakteryzuje *sacrum* na podstawie twórczości Riemizowa, opiera się na problemie mitotwórstwa, czyli kreacji rzeczywistości sakralnej oraz demonizmie jako jednym ze zjawisk świata irracjonalnego.

Przedstawione prace pozwalają wysunąć wniosek, iż *sacrum* w literaturze często jawi się w opozycji do przedstawionego *profanum*. Korzystając z istniejących mitów, symboli, wzorców ideowych, czyli czerpiąc z dorobku religijnego, można tworzyć teorie sprzeczne z daną religią. Uniwersalizm środków religijnych pozwala na łatwe wykorzystanie ich w ideologii, nawet wykluczającej ich zasadność, co zresztą zdaje się potwierdzać historia ostatnich dziesięcioleci. J. Kapuścik wysuwa podobne stwierdzenie w artykule *Leonida Andriejewa „teologia zbuntowana”*, dowodząc że materiał religijny w twórczości Andriejewa był zaczątkiem do tworzenia zgoła odmiennej, niż chrześcijańska, ideologii. Kapuścik podkreśla, że Andriejew proponuje nowy sposób odczytania symboli, mitów i kategorii Biblii w celu prezentacji laickiego egzystencjalizmu.

Wśród omawianych artykułów znajduje się kilka, w których literackie *sacrum* jest powiązane z filozofią, stanowiącą podstawy ideowe, porządkującą system wartości chrześcijańskiego światopoglądu. A. Rażny w artykule *Dostojewski – chrześcijańska filozofia człowieka*, akcentuje znaczenie aktu wolności, określa zakres rzeczywistości realnej w odniesieniu do rzeczywistości transcendentnej. Bohaterowie Dostojewskiego właśnie dzięki zdolności wyboru, a następnie realizacji wartości mogą pokonać ograniczenia realne i zbliżyć się ku sferze sakralnej.

E. Papla w artykule *Kosmologia Arseniusza Tarkowskiego. O związkach liryki poety z myślą filozoficzną Pierr'a Teilharda de Chardin* pisze o etycznym wymiarze poezji. „Zmysł kosmiczny”, czyli tęsknota za ładem i dobrem, to jeden z elementów poezji Tarkowskiego. Proces tworzenia poezji to czynienie dobra, ponieważ poezja w swej naturze jest dobra.

Kolejnym artykułem dotyczącym wpływu filozofii na literaturę jest *Chrześcijański egzystencjalizm liryki Ivo Andricia* autorstwa Juliana Kornhausera. Badacz podkreśla zbieżność liryki Andricia i egzystencjalnej doktryny Kierkegaarda, twierdzi, że niezależnie od kontekstów znaczeniowych poezja ta prowadzi ku filozoficzności i religij-

ności, (por. s. 371) ponieważ tworzenie poezji, kreacja poetycka to ciągle poszukiwanie prawdy.

Praca *Horyzont transcendencji. 16 listów Václava Havla* dotyczy najnowszej literatury czeskiej, w której autor – Bałuch pisze o związkach „listów” z filozofią Levinasa. Jak słusznie dowodzi Bałuch, sytuacja doświadczeń więziennych, odosobnienia i samotności, powoduje u Havla zwrot ku transcendencji, metafizyce, problemom etyki i filozofii.

Jednym ze sposobów ukazania *sacrum* w literaturze jest przedstawienie postawy religijnej, światopoglądu autora w relacji do jego dzieła. B. Mucha w artykule *Sacrum czy profanum? O poezji Aleksandra Puszkina – inaczej* prezentuje interesujący pogląd dotyczący elementów religijnych w twórczości Puszkina na podstawie biografii poety. Autor przestrzega przed krzywdzącym klasyfikowaniem Puszkina jako wroga cerkwi prawosławnej (por. s. 92). Antyreligijną twórczość Puszkina Mucha objaśnia trudną sytuacją życiową poety, fascynacjami wolterianizmem, jednocześnie dowodzi, że Puszkini nigdy nie był konsekwentnym ateistą, interesował się problematyką sakralną.

Również W. Kowalczyk w szkicu *Biblia i chrześcijaństwo we współczesnej twórczości Apollona Majkowa* wskazuje na liczne inspiracje biblijne poety i zaprzecza wysuwany dotąd pogląd o „pogańskich wierszach” wieku młodzieńczego. Kowalczyk dochodzi do wniosku, że cała twórczość – wczesna i późniejsza – świadczy o zainteresowaniu poety religią, że trudno odrzucić chrześcijański światopogląd Majkowa biorąc pod uwagę mnogość wątków i motywów biblijnych w analizowanych wczesnych wierszach poety.

O silnych związkach poezji i religii pisze M. Pańczyk w artykule *Sacrum w poezji Emanuila Popdimitrowa*, podkreślając skłonność poety do mistycznych kontemplacji. Dla badaczki są one przejawem głębokiej duchowości Popdimitrowa – twórcy religijnego.

Podobnie M. Bobrownicka, autorka pracy *Sacrum zdradzone i sacrum ocalone, czyli świat przedstawiony Meşy Selimowicia* pokazuje, jak wychowanie religijne pisarza, tradycja islamu tworzy sferę *sacrum* w jego powieściach, wynika z tęsknoty za świętością, z faktu istnienia kategorycznego imperatywu etycznego heroizmu (por. s. 387).

Ważną kwestią zależności dzieła literackiego od epoki, w której utwór został napisany, porusza A. Stankowicz w artykule *Wieczny spór z Bogiem. Poezja Silvija Strahimira Kranjčevicia*. Autorka podkreśla, że w twórczości Kranjčevicia idee mesjaniczne, mówiące o zbawczej mocy cierpienia, czy filozoficzny spór z Bogiem (por. s. 365), zaliczane są do romantycznej konwencji literackiej, do poetyckiej stylizacji. Także S. Kozak w szkicu *Prawda jako sacrum w twórczości Tarasa Szewczenki*, pisze o znaczeniu i wartości prawdy, która była podstawą dla romantycznych koncepcji historiozoficznych Szewczenki.

Na zależność religijnej twórczości literackiej Macedonii od sytuacji historycznej i politycznej państwa, wskazuje artykuł K. Wrocławskiego *W poszukiwaniu sacrum w literaturze macedońskiej*, dotyczący jednej z najmłodszych literatur europejskich. Nie dziwi więc fakt, że najczęściej sakralizowanymi motywami, były motywy ziemi rodzinnej i więzi z przodkami (por. s. 395), ściśle związane z poczuciem narodowej tożsamości Macedończyków. Literatury powojennej dotyczy także artykuł *Symbolika religijna w bułgarskich interpretacjach nowoczesnego świata* T. Dąbek-Wigrowej, omawiający uniwersalne motywy religijne, wzbogacające bułgarski materiał literacki.

W szkicu *Inspiracje i symbole religijne w wierszach rosyjskich na tematy polskie* J. Orłowski stwierdza fakt wpływu i wzajemnych oddziaływań katolickiego Zachodu i prawosławnego Wschodu, na przykładzie analizy motywów sakralnych w rosyjskich wierszach o polskiej tematyce. Autor przytacza wiele utworów zawierających elementy religijno-kulturowe i symbole, świadczące jednocześnie o sympatii rosyjskich poetów do polski, o zrozumieniu jej trudnej sytuacji politycznej.

Niewątpliwie trudno rozdzielać głębokie tradycje kulturowe, kształtujące rosyjską kulturę narodową, od tradycji literackich, które właśnie dzięki religii i jej potrzebom mogły się narodzić, a potem rozwijać. Zdawałoby się, że najnowsza literatura rosyjska, z przyczyn ideologicznych, jest pozbawiona elementów sakralnych, jednak, jak dowodzi A. Drawicz w artykule „*Panie, uwierz w nas – jesteśmy sami*”. *Literatura rosyjska ostatnich lat wobec sacrum*, tematyka religijna stale towarzyszyła powojennej twórczości literackiej, zawsze była nieśmiało, lub bardziej dobitnie akcentowana. Autor ponadto wyraża nadzieję na kontynuację bogatej myśli religijnej, która zaowocuje silnym związkiem literatury z problematyką *sacrum* (por. s. 298).

Wszystkie omówione prace stanowią kompendium wiedzy na temat przejawów *sacrum* w literaturach słowiańskich. Zbiór artykułów stanowi cenne źródło porządkujące osiągnięcia słowiańskich literatur narodowych w ich historycznym rozwoju, a dokonany przegląd wskazuje na wieloaspektowość zagadnienia *sacrum* w literaturze. Należy podkreślić, że wszyscy badacze zaakcentowali ogromny potencjał kulturotwórczy tkwiący w religii chrześcijańskiej łączącej Słowiańszczyznę.

Monika Grygiel